

KASBIY TA’LIM TASHKILOTLARIDA BULLING PROFILAKTIKASIDA PSIXOLOGNING O‘RNI

G’ulomova Hilola Abduxofiz qizi
Surxandaryo viloyati Uzun tumani 1-sonli
Politexnikumi o’qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kasbiy ta’lim tashkilotlarida tahsil olayotgan o‘quvchilar o‘rtasida bulling (muntazam ruhiy yoki jismoniy tazyiq) holatlarining oldini olishda ta’lim tashkiloti psixologining o‘rni, vazifalari va faoliyat yo‘nalishlari yoritilgan. Bullingning o‘quvchilarning ruhiy salomatligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ta’lim motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuviga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, bullingni erta aniqlash, xavfsiz psixologik muhitni shakllantirish, o‘quvchilar, pedagoglar va ota-onalar bilan profilaktik ishlarni tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy ta’lim, bulling, profilaktika, ta’lim psixologi, psixologik xavfsizlik, o‘smirlar, nizolar, ijtimoiy-emotsional kompetensiya, zo‘ravonlikning oldini olish.

Аннотация. В статье рассматриваются роль, должностные обязанности и направления деятельности педагогов-психологов по профилактике буллинга (систематического психологического или физического давления) среди обучающихся в учреждениях профессионального образования. Анализируется влияние буллинга на психическое здоровье, уверенность в себе, учебную мотивацию и социальную адаптацию учащихся. Кроме того, предложены практические рекомендации по раннему выявлению буллинга, созданию безопасной психологической среды и организации профилактических мероприятий с участием обучающихся, педагогов и родителей.

Ключевые слова: профессиональное образование, буллинг, профилактика, педагог-психолог, психологическая безопасность, подростки, конфликты, социально-эмоциональная компетентность, предотвращение насилия.

Abstract. This article examines the role, responsibilities, and areas of activity of educational psychologists in preventing bullying (systematic psychological or physical pressure) among students in vocational education institutions. It analyzes the impact of bullying on students' mental health, self-confidence, educational motivation, and social adjustment. Furthermore, practical recommendations are developed for the early detection of bullying, the creation of a safe psychological environment, and the organization of preventive measures involving students, educators, and parents.

Keywords: vocational education, bullying, prevention, educational psychologist, psychological safety, adolescents, conflicts, social-emotional competence, violence prevention.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tashkilotlarida sog‘lom psixologik muhitni yaratish, o‘quvchilarning huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda ularning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kasbiy ta’lim tashkilotlarida turli ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va shaxsiy tajribaga ega bo‘lgan yoshlarning bir jamoada tahsil olishi o‘zaro munosabatlarning murakkablashishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Bunday sharoitda bulling, ya’ni bir shaxs yoki guruh tomonidan boshqa shaxsga nisbatan takroriy ravishda amalga oshiriladigan, kuchlar tengsizligi bilan tavsiflanadigan ruhiy, jismoniy yoki ijtimoiy tazyiq holatlari alohida e’tibor talab etadi. Bulling oddiy kelishmovchilikdan farq qiladi: unda jabrlanuvchi o‘zini himoya qilishda qiynalishi, tazyiq esa muntazam davom etishi mumkin.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Kasbiy ta’lim tashkilotlarida bullingning oldini olish nafaqat intizomni ta’minlash, balki o‘quvchilarning ruhiy farovonligini qo‘llab-quvvatlash, o‘zaro hurmat va hamkorlik madaniyatini shakllantirish bilan ham bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim tashkiloti psixologining profilaktik, diagnostik, maslahat va korreksion faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi — kasbiy ta’lim tashkilotlarida bullingning oldini olishda psixolog faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini ilmiy-nazariy jihatdan yoritish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Maqolaning vazifalari:

- bulling tushunchasi va uning asosiy ko‘rinishlarini tavsiflash;
- bullingning o‘quvchilar shaxsiy rivojlanishiga ta’sirini yoritish;
- psixologning erta aniqlash va profilaktika faoliyatini ochib berish;
- ta’lim ishtirokchilari bilan hamkorlikni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berish.

1. Bulling tushunchasi va uning kasbiy ta’lim muhitidagi ko‘rinishlari

Bulling — bu shaxsga nisbatan ma’lum vaqt davomida takrorlanadigan, kuchlar nomutanosibligi mavjud bo‘lgan va jabrlanuvchiga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlar majmuasidir. U bevosita yoki bilvosita, yuzma-yuz yoki raqamli aloqa vositalari orqali namoyon bo‘lishi mumkin.

Kasbiy ta’lim tashkilotlarida bulling quyidagi ko‘rinishlarda uchrashi mumkin:

Jismoniy bulling — urish, itarish, buyumlarini tortib olish, shaxsiy buyumlariga zarar yetkazish kabi harakatlar.

Og‘zaki bulling — haqorat qilish, kamsituvchi laqab qo‘yish, masxara qilish, tahdid bildirish yoki shaxsning tashqi ko‘rinishi, oilaviy sharoiti va imkoniyatlarini mazax qilish.

Ijtimoiy bulling — o‘quvchini guruhdan chetlatish, ataylab muloqot qilmaslik, boshqalarni u bilan munosabatni uzishga undash yoki u haqida salbiy mish-mish tarqatish.

Kiberbulling — ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va boshqa raqamli platformalar orqali haqoratli xabarlar yuborish, tahdid qilish, shaxsiy ma’lumot yoki tasvirlarni ruxsatsiz tarqatish.

Bullingning yuzaga kelishiga guruhdagi norasmiy munosabatlar, tajovuzkor xulqning rag‘batlantirilishi, empatiyaning yetarli rivojlanmaganligi, nizolarni konstruktiv hal qilish ko‘nikmalarining sustligi va muammoni o‘z vaqtida aniqlamaslik kabi omillar ta’sir qilishi mumkin. Biroq ushbu omillarning mavjudligi har doim bulling sodir bo‘lishini anglatmaydi. Har bir holat alohida o‘rganilishi lozim.

2. Bullingning o‘quvchilar ruhiy holatiga ta’siri

Bulling o‘quvchining psixologik farovonligi va ta’lim jarayonidagi ishtirokiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Muntazam tazyiqqa uchragan o‘quvchida xavotir, o‘ziga ishonchsizlik, yolg‘izlik hissi, kayfiyatning pasayishi, o‘qishga qiziqishning susayishi va ta’lim tashkilotiga borishni istamaslik kabi belgilar kuzatilishi mumkin.

Ayrim holatlarda o‘quvchi o‘z muammosini boshqalarga aytishdan qo‘rqadi. Bunga qasos olishdan xavfsirash, tengdoshlari tomonidan yanada ko‘proq kamsitilish ehtimoli yoki kattalar uning muammosini jiddiy qabul qilmasligiga bo‘lgan ishonchsizlik sabab bo‘lishi mumkin.

Bullingni faqat jabrlanuvchi va tajovuzkor o‘rtasidagi munosabat sifatida baholash to‘g‘ri emas. Ushbu jarayonda vaziyatni kuzatuvchi, lekin aralashmaydigan o‘quvchilar ham mavjud bo‘lishi mumkin. Shuning uchun profilaktika ishlari butun guruh jamoasida mas’uliyat, hamdardlik, o‘zaro hurmat va xavfsiz yordam so‘rash madaniyatini shakllantirishga qaratilishi zarur.

3. Bulling profilaktikasida psixologning asosiy vazifalari

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Kasbiy ta’lim tashkiloti psixologi bullingning oldini olish va aniqlangan holatlarga munosabat bildirish jarayonida muhim mutaxassis hisoblanadi. Uning faoliyati bir martalik suhbat bilan cheklanmasdan, tizimli va uzluksiz tarzda tashkil etilishi lozim.

3.1. Psixologik diagnostika va erta aniqlash

Psixolog guruhlardagi ijtimoiy-psixologik muhitni o‘rganish, o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish va xavf omillarini aniqlash ishlarini olib boradi. Bunda anonim so‘rovnomalar, individual suhbatlar, pedagoglarning kuzatuvlari va psixologik diagnostikaning tegishli metodlaridan foydalanish mumkin.

Diagnostika jarayonida o‘quvchilarning shaxsiy hayotiga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, maxfiylikni saqlash va natijalarni tamg‘alash yoki jazolash maqsadida ishlatmaslik muhimdir. Psixologik kuzatuv natijalari bulling mavjudligini yakka o‘zi isbotlamaydi; ular vaziyatni chuqurroq o‘rganish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

3.2. Profilaktik-ma’rifiy ishlarni tashkil etish

Psixolog o‘quvchilar bilan bullingning mazmuni, uning oqibatlari, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish va yordam so‘rash usullari bo‘yicha mashg‘ulotlar tashkil etishi lozim.

Bunday mashg‘ulotlarda quyidagi mavzularga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- empatiya va boshqa insonning his-tuyg‘ularini tushunish;
- hissiyotlarni boshqarish va tajovuzkorlikni nazorat qilish;
- muloqot madaniyati va shaxsiy chegaralarni hurmat qilish;
- nizolarni zo‘ravonliksiz hal etish;
- kiberbullingni aniqlash va raqamli xavfsizlik;
- tazyiqqa uchraganda yoki unga guvoh bo‘lganda yordam so‘rash.

Mashg‘ulotlarni ma’ruza bilan cheklamasdan, vaziyatli topshiriqlar, rolli o‘yinlar, guruhiy muhokamalar va amaliy mashqlar asosida olib borish samarali bo‘lishi mumkin.

3.3. Individual psixologik yordam

Bullingga uchragan o‘quvchi bilan individual suhbat olib borish, uning hissiy holatini baholash, xavfsizlik ehtiyojlarini aniqlash va zarur yordamni tashkil etish psixologning muhim vazifalaridan biridir.

Suhbat davomida o‘quvchini ayblamaslik, uning kechinmalarini inkor etmaslik va muammoni oshkor qilgani uchun minnatdorlik bildirish zarur. Psixolog vaziyatning jiddiyligini baholab, o‘quvchi bilan birgalikda xavfsizlik rejasini ishlab chiqishi mumkin.

Bulling sodir etgan o‘quvchi bilan ishlashda ham xulq-atvor sabablarini o‘rganish, o‘z harakatlarining oqibatlarini anglash, hissiyotlarni boshqarish va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga e’tibor qaratiladi. Bunda jabrlanuvchini tajovuzkor bilan majburiy ravishda yuzlashtirish yoki yarashtirishga urinishdan saqlanish lozim.

3.4. Pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlik

Bulling profilaktikasining samaradorligi psixologning guruh rahbarlari, fan o‘qituvchilari, ma’muriyat va ota-onalar bilan hamkorligiga ham bog‘liq. Pedagoglar bullingning dastlabki belgilarini tanish, holatlarni hujjatlashtirish va mas’ul mutaxassislarga o‘z vaqtida xabar berish bo‘yicha tayyorgarlikka ega bo‘lishlari zarur.

Ota-onalar bilan olib boriladigan tushuntirish ishlarida farzandning xulqidagi o‘zgarishlarga e’tibor berish, uning muammolarini tinglash, tajovuzkor xatti-harakatlarni oqlamaslik va ta’lim tashkiloti bilan hamkorlik qilish masalalari yoritilishi kerak.

3.5. Xavfsiz psixologik muhitni shakllantirish

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Psixolog ta’lim tashkilotida har bir o‘quvchining sha’ni, qadr-qimmati va shaxsiy chegaralari hurmat qilinadigan muhitni shakllantirishga ko‘maklashadi. Buning uchun bullingga qarshi ichki tartib-qoidalarni ishlab chiqish, murojaat qilishning qulay va xavfsiz kanallarini yaratish, holatlarni ko‘rib chiqish tartibini belgilash va profilaktik tadbirlarni muntazam o‘tkazish muhimdir.

Bulling haqida xabar bergan o‘quvchini himoya qilish, uning shaxsiy ma’lumotlarini ehtiyotkorlik bilan saqlash va qasos olish xavfini kamaytirish alohida e’tibor talab qiladi.

4. Kasbiy ta’lim tashkilotlarida bulling profilaktikasining amaliy modeli

Bulling profilaktikasini tizimli tashkil etish uchun quyidagi bosqichlarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

Birinchi bosqich — vaziyatni o‘rganish. Guruhlardagi psixologik muhit tahlil qilinadi, o‘quvchilar va pedagoglarning fikrlari o‘rganiladi, xavf omillari aniqlanadi.

Ikkinchi bosqich — profilaktik rejalashtirish. Psixolog ma’muriyat va guruh rahbarlari bilan birgalikda maqsadli tadbirlar rejasini ishlab chiqadi. Rejada mas’ullar, muddatlar va kutilayotgan natijalar belgilanadi.

Uchinchi bosqich — amaliy tadbirlar. Treninglar, davra suhbatlari, individual maslahatlar, ota-onalar yig‘ilishlari va pedagoglar uchun metodik mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

To‘rtinchi bosqich — aniqlangan holatlarga munosabat bildirish. Har bir murojaat xavfsizlik nuqtayi nazaridan baholanadi, tegishli mutaxassislar jalb etiladi va jabrlangan o‘quvchiga yordam ko‘rsatiladi.

Beshinchi bosqich — monitoring va baholash. O‘quvchilarning xavfsizlik hissi, yordam so‘rashga tayyorligi, takroriy holatlar va profilaktik tadbirlardagi ishtiroki tahlil qilinadi.

Mazkur modelning muhim jihati shundaki, profilaktika faqat bulling sodir bo‘lgandan keyin amalga oshiriladigan chora-tadbirlar bilan cheklanmaydi. U xavfsiz muhitni oldindan shakllantirish, muammolarni erta aniqlash va ularning takrorlanishining oldini olishni ham qamrab oladi.

5. Psixolog faoliyati samaradorligini baholash mezonlari

Bulling profilaktikasi samaradorligini baholashda faqat qayd etilgan holatlar soniga tayanish yetarli emas. Chunki murojaatlar sonining ortishi o‘quvchilarning muammolar haqida ochiqroq xabar bera boshlaganini ham anglatishi mumkin.

Shu sababli quyidagi mezonlardan kompleks foydalanish tavsiya etiladi:

- o‘quvchilarning ta’lim tashkilotida o‘zini xavfsiz his qilish darajasi;
- bulling haqida qayerga va qanday murojaat qilishni biladigan o‘quvchilar ulushi;
- pedagoglar va ota-onalarning profilaktika tadbirlaridagi ishtiroki;
- aniqlangan holatlarga o‘z vaqtida munosabat bildirilishi;
- takroriy tazyiq holatlari va qasos olish xavfining o‘zgarishi;
- o‘quvchilarning o‘zaro hurmat va hamkorlikka oid qarashlari.

Mazkur ko‘rsatkichlarni dastlabki va keyingi so‘rovlar, kuzatuvlar hamda murojaatlarni tahlil qilish orqali taqqoslash mumkin. Agar tadqiqot o‘tkazilmagan bo‘lsa, natijalarni raqamlar bilan ifodalash yoki profilaktika samaradorligi haqida qat’iy xulosa chiqarish ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Xulosa

Kasbiy ta’lim tashkilotlarida bulling profilaktikasi o‘quvchilarning ruhiy salomatligini muhofaza qilish, ta’lim jarayonida teng imkoniyatlarni ta’minlash va sog‘lom ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir. Ushbu jarayonda psixologning vazifasi bullingni aniqlash

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

bilangina cheklanmay, uning oldini olish, jabrlangan o‘quvchini qo‘llab-quvvatlash, tajovuzkor xulq-atvorni o‘zgartirish va ta’lim muhitida xavfsizlik madaniyatini shakllantirishni ham qamrab oladi.

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Bulling profilaktikasi muntazam, tizimli va barcha ta’lim ishtirokchilarining hamkorligiga asoslangan bo‘lishi lozim.
2. Psixologik diagnostika va erta aniqlash muammoga o‘z vaqtida munosabat bildirish imkonini beradi.
3. O‘quvchilarda empatiya, o‘zini boshqarish, nizolarni zo‘ravonliksiz hal etish va yordam so‘rash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim profilaktik omil hisoblanadi.
4. Jabrlanuvchining xavfsizligi, qadr-qimmati va maxfiyligini himoya qilish ustuvor vazifa bo‘lishi kerak.
5. Profilaktika natijalarini muntazam monitoring qilish va ilmiy asoslangan mezonlar orqali baholash ta’lim tashkilotida psixologik xizmat sifatini oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, kasbiy ta’lim tashkiloti psixologi o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom munosabatlarni shakllantirish, tazyiqning oldini olish va har bir o‘quvchi o‘zini xavfsiz his qiladigan ta’lim muhitini yaratishda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olweus, D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Oxford: Blackwell, 1993.
2. UNESCO. Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying. Paris: UNESCO, 2019.
3. World Health Organization. World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All. Geneva: WHO, 2022.
4. UNICEF. An Everyday Lesson: #ENDviolence in Schools. New York: UNICEF, 2018.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-139, 2008-yil 7-yanvar.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.